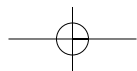
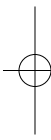
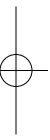
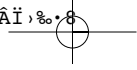

Φίλη μαθήτριά, φίλε μαθητή,

Το βιβλίο αυτό αποτελεί βοήθημα για το μάθημα *Βασικές Αρχές Κοινωνικών Επιστημών*, που διδάσκεται στη Β΄ Τάξη του Ενιαίου Λυκείου στην ομάδα Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών. Αποσκοπώντας να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των μαθητών αφενός για επεξεργασία και κατανόηση της ύλης και αφετέρου για ανταπόκριση σε κάθε εξεταστική διαδικασία, το παρόν βιβλίο περιλαμβάνει:

- **Βασική ορολογία** με τις σημαντικότερες έννοιες, που λειτουργούν ως θεματικοί άξονες κάθε μαθήματος, και τους ορισμούς τους.
- Αναλυτική παρουσίαση της θεωρίας κάθε μαθήματος με ερωτήσεις-απαντήσεις και με την παράθεση ενίοτε χρήσιμων επιπλέον πληροφοριών για ορισμένα θέματα.
- **Αξιοποίηση παραθεμάτων** του σχολικού βιβλίου με τη μορφή ερωτήσεων-απαντήσεων.
- **Απαντήσεις στις Ερωτήσεις – Ασκήσεις – Δραστηριότητες** κάθε κεφαλαίου του σχολικού βιβλίου, οι οποίες είναι διαμορφωμένες σύμφωνα με το σύστημα αξιολόγησης του μαθήματος.
- **Θέματα προς απάντηση**, που προέρχονται από την **Τράπεζα Θεμάτων** και τα οποία έχουν ομαδοποιηθεί ανά κεφάλαιο και ανά είδος (θέματα Σωστού – Λάθους, Πολλαπλής Επιλογής και Ανάπτυξης). Οι απαντήσεις στα θέματα αυτά δίνονται στο τέλος του βιβλίου.

Αλεξάνδρα Στράτου

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

1. Διάκριση των επιστημών 11
2. Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών 16
3. Η διεπιστημονικότητα στις κοινωνικές επιστήμες..... 23
4. Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας..... 28
Απαντήσεις στις Ερωτήσεις – Ασκήσεις
– Δραστηριότητες του Κεφαλαίου 1
του σχολικού βιβλίου..... 33
5. Θέματα προς απάντηση..... 43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

A. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ

6. Το αντικείμενο της πολιτικής οικονομίας..... 53
7. Το οικονομικό πρόβλημα 57
8. Η γένεση της οικονομικής σκέψης (Ξενοφών, Αριστοτέλης)..... 63
9. Οι αρχές της φυσιοκρατικής σχολής οικονομικής σκέψης..... 66
10. Οι νόμοι της οικονομίας της αγοράς και η διαμόρφωση της τιμής του εμπορεύματος (Ανταμ Σμιθ)..... 71
11. Η θεωρία της αξίας της εργασίας και η διαμόρφωση της τιμής ισορροπίας (Ντέιβιντ Ρικάρντο) 76
12. Η ελεύθερη οικονομία και η κρατική ρύθμιση (Τζον Στιούαρτ Μιλ)..... 81
13. Η θεωρία της αξίας της εργατικής δύναμης και του εμπορεύματος (Καρλ Μαρξ) 86
14. Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος (Τζον Μέυναρντ Κένεν) 90
15. Η ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου και

η πρόοδος της κοινωνίας (Κόλιν Κλαρκ – Ζαν Φουρασιέ – Τζον Κένεθ Γκαλμπρείθ – Γιόζεφ Σουμπέτερ)..... 94

B. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

16. Το δουλοκτητικό σύστημα 98
17. Το φεουδαρχικό σύστημα 104
18. Το καπιταλιστικό σύστημα ή οικονομία της αγοράς 110
19. Το σοσιαλιστικό σύστημα ή σχεδιασμένη οικονομία 116
Απαντήσεις στις Ερωτήσεις – Ασκήσεις
– Δραστηριότητες του Κεφαλαίου 2
του σχολικού βιβλίου 125
20. Θέματα προς απάντηση 137

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

21. Ορισμός και αντικείμενο της κοινωνιολογίας 153
22. Βασικά στοιχεία του κοινωνιολογικού στοχασμού: η κοινωνιολογική «φαντασία» κατά Τ.Ρ. Μιλς. Παραδείγματα 157
23. Βασικές κοινωνιολογικές σχολές..... 160
24. Κοινωνικοί θεσμοί 170
25. Κοινωνική διαστρωμάτωση και κοινωνική κινητικότητα 178
26. Κοινωνικές ανισότητες 191
Απαντήσεις στις Ερωτήσεις – Ασκήσεις
– Δραστηριότητες του Κεφαλαίου 3
του σχολικού βιβλίου 201
27. Θέματα προς απάντηση 212

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

A. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ

28. Η πολιτική..... 220

29. Η πόλη-κράτος – Η άμεση δημοκρατία (Αριστοτέλης).....	225
30. Η αυτοκρατορία – Η μοναρχία (Στωικοί)...	231
31. Το εθνικό κράτος – Από την απολυταρχία στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία (Μακιαβέλι, <i>Ο Ηγεμόνας</i>).....	237
32. Η παγκόσμια οικονομία – Ο ρόλος των διεθνών οργανισμών	242
33. Η σχέση πολιτικής και οικονομίας	247
34. Πολιτική ανάπτυξη και υπανάπτυξη	252

Β. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ

35. Γενικά περί πολιτικής θεωρίας και ιδεολογίας.....	257
36. Φιλελευθερισμός	262
37. Συντηρισμός.....	268
38. Σοσιαλισμός.....	272
39. Αναρχισμός.....	277
40. Φασισμός.....	282
41. Κοινοτισμός.....	287
42. Πολιτική οικολογία – Περιβαλλοντισμός....	291
43. Θρησκευτικός φονταμενταλισμός	294
Απαντήσεις στις Ερωτήσεις – Ασκήσεις – Δραστηριότητες του Κεφαλαίου 4 του σχολικού βιβλίου	301
44. Θέματα προς απάντηση	311
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΝ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	
45. Το φαινόμενο της διαφθοράς	319
46. Το ηλεκτρονικό εμπόριο	328
47. Η μετανάστευση.....	335
Απαντήσεις στις Ερωτήσεις – Ασκήσεις – Δραστηριότητες του Κεφαλαίου 5 του σχολικού βιβλίου	347
48. Θέματα προς απάντηση	359
Απαντήσεις στα Θέματα προς απάντηση.....	367

1

Διάκριση των επιστημών

Βασική ορολογία

- ✓ **αρχή** (αρχ. ρ. *ἄρχω* = αρχίζω, προηγούμαι): η βάση, το πρώτο πράγμα από το οποίο προέρχεται καθετί άλλο.
- ✓ **επιστήμη** (αρχ. ρ. *ἐπίσταμαι* = γνωρίζω, κατανοώ σε βάθος): το σύνολο συστηματικών και επαληθεύσιμων γνώσεων, καθώς και η έρευνα αυστηρώς καθορισμένων γνωστικών πεδίων με συγκεκριμένες και ορθολογικές μεθόδους (όπως την παρατήρηση, το πείραμα, την υπόθεση, την επαγωγή).
- ✓ **κοινωνικές επιστήμες**: το σώμα των επιστημών που αντικείμενά τους είναι τα ποικίλα κοινωνικά φαινόμενα (η φύση της κοινωνίας, τα κοινωνικά σύνολα, οι κοινωνικές σχέσεις, οι ατομικές και συλλογικές συμπεριφορές κ.λπ.).
- ✓ **νόμος** (αρχ. ρ. *νέμω* = μοιράζω, διανέμω): βασικός κανόνας, μόνιμη και αμετάβλητη σχέση μεταξύ φαινομένων σε οποιονδήποτε επιστημονικό τομέα, που θεωρείται ότι έχει απόλυτη ισχύ (π.χ. *ο νόμος της βαρύτητας, ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης* κ.ά.).
- ✓ **τάση** (αρχ. ρ. *τείνω* = τεντώνω, εκτείνω): η δυναμική που δημιουργούν τα υπάρχοντα δεδομένα προς μια κατεύθυνση, σχετικά με την εξέλιξη ενός φαινομένου (π.χ. *Τελευταία παρατηρείται η τάση για μεγαλύτερη ανεξαρτησία της περιφέρειας από το κέντρο*).
- ✓ **φαινόμενο** (αρχ. ρ. *φαίνομαι*): οτιδήποτε συλλαμβάνει η συνείδηση του ανθρώπου μέσω των αισθήσεών του, οτιδήποτε αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος παρατηρώντας το. Η έννοια του φαινομένου συνθέτει αυτό που συμβατικά αποκαλείται «αντικείμενο της επιστήμης» και διακρίνεται:
  - α) στο **φυσικό φαινόμενο**, εκείνο δηλαδή που παρατηρείται στο φυσικό περιβάλλον και οφείλεται στη δράση των δυνάμεων της φύσης (π.χ. *η βαρύτητα, ο ηλεκτρισμός, ο κεραυνός, ο άνεμος, ο ήχος* κ.ά.).
  - β) στο **κοινωνικό φαινόμενο**, εκείνο δηλαδή που εκδηλώνεται μέσα στην κοινωνία και οφείλεται στη συμπεριφορά και τη δράση των ανθρώπων (π.χ. *η βία, η ανεργία, οι κοινωνικοί θεσμοί, η οικογένεια* κ.ά.).

- ✓ **φυσικές επιστήμες** : το σύνολο των επιστημών που μελετούν τα φυσικά φαινόμενα (τα «πράγματα» που η σύσταση και η ύπαρξή τους είναι ανεξάρτητη από τα έργα και τις δραστηριότητες των ανθρώπων), με σκοπό την ερμηνεία τους και τον καθορισμό των μεταξύ τους σχέσεων, οι οποίες να ισχύουν πάντα και παντού (την ανάπτυξη, δηλαδή, καθολικών αιτιατών νόμων).

➔ Βασικά σημεία του μαθήματος με ερωτήσεις και απαντήσεις

1.1 Ποια είναι η έννοια της επιστήμης και ποιες οι προϋποθέσεις της;

Απάντηση

Με τον όρο «επιστήμη», λέξη προερχόμενη από το αρχαίο ρήμα *ἐπίσταμαι* (γνωρίζω καλά, έχω σαφή επίγνωση), εννοούμε τη **γνώση** που αποκτά κανείς πάνω σ' ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, καθώς και την ικανότητα χρησιμοποίησης αυτής της γνώσης. Η επιστήμη προϋποθέτει:

- α) τη χρήση συστηματικών μεθόδων έρευνας.
- β) την ανάλυση και ερμηνεία των ευρημάτων της έρευνας.
- γ) την εξαγωγή συμπερασμάτων – τα οποία μπορεί να επαληθεύονται ή να διαψεύδονται στην πράξη ή και να αλλάξουν στο πέρασμα του χρόνου, έπειτα από νέες επιστημονικές ανακαλύψεις.

Επομένως, **η επιστήμη χαρακτηρίζεται ως κοινωνικό και ιστορικό φαινόμενο**, που διαμορφώνεται και αλλάζει στο πέρασμα του χρόνου, προχωρά ή μένει στάσιμη ανάλογα με τα επιτεύγματά της, αλλά και τις ποικίλες συνθήκες (οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές) που επικρατούν.

1.2 Ποια είναι η συνηθέστερη διάκριση των επιστημών;

Απάντηση

Οι επιστήμες διακρίνονται, ανάλογα με το τι μελετούν, σε **φυσικές** και **κοινωνικές** επιστήμες: οι πρώτες μελετούν τα φυσικά φαινόμενα, ενώ οι δεύτερες τα κοινωνικά φαινόμενα.

(Για την έννοια του «φαινομένου» βλ. παραπάνω, στη *Βασική ορολογία*.)

1.3 Ποια είναι η σημασία του όρου «φυσικές επιστήμες» και ποια τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους;

Απάντηση

Με τον όρο «φυσικές επιστήμες» εννοούμε τις επιστήμες που ασχολούνται με τα **φυσικά**

φαινόμενα (π.χ. τη βαρύτητα, την τήξη, την καύση, τον ηλεκτρισμό κ.λπ.) και προσπαθούν να ανακαλύψουν **σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος** που υπάρχουν ανάμεσα σε αυτά, πώς δηλαδή αυτά σχετίζονται μεταξύ τους.

Έτσι, στο πλαίσιο των ενασχολήσεων-μελετών τους, οι φυσικές επιστήμες:

- αποσκοπούν στην **ανάπτυξη καθολικών αιτιατών νόμων**, δηλαδή σχέσεων ανάμεσα σε φυσικά φαινόμενα οι οποίες να ισχύουν παντού και πάντα.
- χρησιμοποιούν ως βασικά εργαλεία τους την **παρατήρηση** και το **πείραμα**.

1.4 Ποια είναι η σημασία του όρου «κοινωνικές επιστήμες» και ποιες είναι οι γενικές αρχές των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών;

Απάντηση

Με τον όρο «κοινωνικές επιστήμες» εννοούμε τις επιστήμες που ασχολούνται με τα **κοινωνικά φαινόμενα**, σχετικά με τα οποία διατυπώνουν **τάσεις** (δυναμικές δηλαδή που δημιουργούν τα κοινωνικά δεδομένα προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις και οι οποίες άλλοτε επιβεβαιώνονται άλλοτε όχι) και όχι νόμους, όπως οι φυσικές επιστήμες.

Οι γενικές αρχές των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών είναι οι εξής:

- α) Η γνώση του παρελθόντος (της ιστορίας) ενισχύει την καλύτερη κατανόηση του παρόντος.
- β) Η γνώση άλλων πολιτισμών συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του δικού μας πολιτισμού.
- γ) Οι κανόνες, οι αξίες και οι ρυθμίσεις της κοινωνίας μας που διέπουν την καθημερινή μας ζωή έχουν δημιουργηθεί σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και μπορεί μελλοντικά να αλλάξουν.
- δ) Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα αλληλοεξαρτώνται.

1.5 Ποιες είναι γενικά οι διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών και σε ποια κυρίως σημεία εστιάζονται οι διαφορές αυτές;

Απάντηση

- Οι **διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών** είναι οι ακόλουθες:

Φυσικές επιστήμες	Κοινωνικές επιστήμες
Μελετούν τα φυσικά φαινόμενα, αυτά δηλαδή που εκδηλώνονται στο φυσικό περιβάλλον από τις δικές του δυνάμεις.	Μελετούν τα κοινωνικά φαινόμενα, αυτά δηλαδή που εκδηλώνονται στο κοινωνικό περιβάλλον από τη συμπεριφορά και τη δράση των ανθρώπων.
Επιδιώκουν την ανάπτυξη καθολικών αιτιατών νόμων, που να ισχύουν παντού και πάντα.	Επιδιώκουν τη διατύπωση τάσεων, που η πραγματοποίησή τους εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες.

Χρησιμοποιούν ως εργαλεία την παρατήρηση και το πείραμα.

Χρησιμοποιούν την παρατήρηση, δεν μπορούν όμως να βασιστούν στο πείραμα.

- Τα σημεία στα οποία εστιάζονται οι παραπάνω διαφορές είναι τα εξής:
  - α) Το γεγονός ότι **τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι ίδια με τα φυσικά φαινόμενα**. Τα κοινωνικά φαινόμενα παράγονται από ανθρώπους, οπότε η μελέτη τους συνδέεται άμεσα με τη γνώση και την ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, βούλησης και δράσης, που εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες. Αντίθετα τα φυσικά φαινόμενα είναι ανεξάρτητα από τον ανθρώπινο παράγοντα.
  - β) Το γεγονός ότι **οι άνθρωποι τροποποιούν τη συμπεριφορά τους όταν είναι αντικείμενα έρευνας**. Οι άνθρωποι συμπεριφέρονται διαφορετικά όταν είναι υπό παρατήρηση (π.χ. ένας καθηγητής μπορεί να αλλάξει τρόπο διδασκαλίας όταν παρακολουθεί το μάθημά του κάποιος ερευνητής), σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει με τα φυσικά φαινόμενα (π.χ. η ένταση ή η κατεύθυνση του ανέμου δεν αλλάζει όταν παρακολουθείται από τον μετεωρολόγο).

➔ Αξιοποίηση παραθεμάτων του σχολικού βιβλίου

1.6 (Παράθεμα σελ. 13 σχολ. βιβλ.) *Με βάση το συγκεκριμένο παράθεμα να προσδιορίσετε α) ποια είναι η συνεισφορά του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη στην ανάπτυξη των πολιτικών και κοινωνικών επιστημών και β) ποια είναι η διαφορά τους στην προσέγγιση των πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων.*

Απάντηση

- α) Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης συνέβαλαν ιδιαίτερα στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών, καθώς:
  - ο Πλάτων, στα έργα του *Πολιτεία* και *Νόμοι*, περιέγραψε τη δομή και την οργάνωση μιας ιδανικής πολιτείας.
  - ο Αριστοτέλης ανέλυσε τα πολιτεύματα της εποχής του και μελέτησε τις αιτίες συγκρότησης της κοινωνίας και της πολιτείας.
  - και οι δύο έκαναν σημαντικές παρατηρήσεις στη μέθοδο προσέγγισης και ανάλυσης των πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων.
  - και οι δύο χρησιμοποίησαν στο έργο τους ως συλλογιστικές μεθόδους την **επαγωγή** (συλλογιστική πορεία που προχωρά από το ειδικό προς το γενικό) και την **παραγωγή** (συλλογιστική πορεία που προχωρά από το γενικό προς το ειδικό).
- β) Η διαφορά του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη στην προσέγγιση των πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων έγκειται στο ότι:

- ο Πλάτων αναζήτησε την ερμηνεία των φαινομένων αυτών στον κόσμο των ιδεών.
- ο Αριστοτέλης ενδιαφέρθηκε για τα ίδια τα φαινόμενα, ερευνώντας τα διεξοδικά προκειμένου να προχωρήσει σε γενικεύσεις σχετικά με αυτά.

1.7 (Παράθεμα σελ. 14 σχολ. βιβλ.) *Με βάση το συγκεκριμένο παράθεμα σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε για τη σχέση του κοινωνικού κατεστημένου και της επιστήμης;*

Απάντηση

Διαβάζοντας στο παράθεμα για την αντιμετώπιση του Γαλιλαίου από το κοινωνικό κατεστημένο της εποχής του, διαπιστώνουμε ότι συχνά αυτό έρχεται σε ανοιχτή σύγκρουση με την επιστήμη. Αυτό συμβαίνει όταν η επιστημονική απόδειξη, που αποτελεί μια βεβαιότητα, κλονίζει στερεοτυπικές αντιλήψεις στις οποίες στηρίζεται το κοινωνικό κατεστημένο. Γι' αυτό οι εκπρόσωποί του (που στο παράθεμα του σχολικού βιβλίου είναι οι δύο πανεπιστημιακοί), προκειμένου να διατηρήσουν την κοινωνική θέση και εξουσία τους, που βλέπουν να απειλείται άμεσα από την επιστήμη, αρνούνται πεισματικά την επιστημονική απόδειξη (να κοιτάζουν μέσα από το τηλεσκόπιο του Γαλιλαίου) και απλώς επαναλαμβάνουν τις παλιές, αναπόδεικτες βεβαιότητες.

2 Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών

Βασική ορολογία

- ✓ **Αναγέννηση** : η πνευματική, κοινωνική και πολιτιστική κίνηση που επικράτησε στη Δ. Ευρώπη από τον 14ο ως τον 17ο αι. σημειώνοντας τη μετάβαση από τον μεσαιωνικό στον νεότερο κόσμο μέσα από την αναβίωση του ανθρωποκεντρικού πνεύματος της κλασικής αρχαιότητας.
- ✓ **Βιομηχανική Επανάσταση** : η οικονομική και κοινωνική μεταβολή που ξεκίνησε τον 18ο αι. στη Μ. Βρετανία και ως τις αρχές του 18ου αι. εξαπλώθηκε στις άλλες χώρες, με κύρια χαρακτηριστικά της τη μαζική παραγωγή και την κατανάλωση νέων μορφών ενέργειας (άνθρακα, πετρελαίου, ηλεκτρισμού), την αυξημένη ειδίκευση, τον καταμερισμό εργασίας.
- ✓ **Διαφωτισμός** : η πνευματική κίνηση που εκδηλώθηκε τον 18ο αι. στη Δ. Ευρώπη και απέβλεπε στην απαλλαγή του ανθρώπου από τις προλήψεις και τις αυθεντίες και στη διάδοση της επιστημονικής γνώσης με την καλλιέργεια του ορθού λόγου. (Για τον «ορθό λόγο» βλ. παρακάτω.)
- ✓ **Θεϊκό δίκαιο** : το σύνολο των κανόνων που προέρχονται από ένα θεϊκό ον το οποίο έχει ενεργή συμμετοχή στα ανθρώπινα πράγματα και μάλιστα θέτει ρητές επιταγές για όλη την ανθρωπότητα. Κάποιες φορές οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς υπονοούσαν ότι ακόμη και οι κανόνες της φύσης εξέφραζαν τις βουλήσεις του θεϊκού όντος.
- ✓ **Θετικισμός** : θεωρία που ξεκίνησε από τον Αύγουστο Κοντ (1798-1857) και πρεσβεύει ότι μια πρόταση ή ένας νόμος είναι αληθής μόνο όταν επαληθεύεται από τη λογική. Έτσι η γνώση των γεγονότων πρέπει να βασίζεται στα «θετικά» στοιχεία της εμπειρίας και στη λογική και μαθηματική επεξεργασία αυτών, χωρίς μεταφυσικές προεκτάσεις. Κατά το πνεύμα, λοιπόν, του θετικισμού οι κοινωνικές επιστήμες έπρεπε να προσαρμοστούν στη μεθοδολογία και τις ερευνητικές αρχές των φυσικών επιστημών.
- ✓ **μερκαντιλισμός** (ελλ. όρος: *εμποροκρατία*): η οικονομική και πολιτική θεωρία και πρακτική που αναπτύχθηκε μεταξύ 16ου-18ου αι. και η οποία υποστη-

ρίζει πως η ευημερία μιας χώρας εξαρτάται από τις αρχές που διέπουν το σύστημα του εμπορίου (θετικό εμπορικό ισοζύγιο) και ότι μόνο μέσω κρατικών παρεμβάσεων και ρυθμίσεων στην οικονομία θα επιτευχθεί ο πλούτος, που κατά κανόνα ταυτίζεται με το χρήμα. Έτσι θα πρέπει το κράτος να επιβάλλει υψηλούς δασμούς για τα εισαγόμενα προϊόντα και να απαλλάσσει από φόρους τα εξαγόμενα προϊόντα, προκειμένου να συσσωρεύει πλούτο (να αυξάνει τα κρατικά αποθέματα σε χρυσό και ασήμι).

- ✓ **Μεσαίωνας** : η περίοδος της δυτικοευρωπαϊκής ιστορίας από τον 5ο ως τον 15ο αι. κατά την οποία θεωρείται ότι επικράτησε πνευματική στασιμότητα, αυστηρή θεοκρατία με απαγόρευση της έρευνας και της αμφισβήτησης, προλήψεις και δεισιδαιμονίες.
- ✓ **ορθός λόγος** : η λογική που, σύμφωνα με τους ορθολογιστές, αποτελεί την κύρια και ασφαλέστερη πηγή γνώσης, σε αντιδιαστολή προς τον εμπειρισμό, τη θεοκρατία του Μεσαίωνα ή την αναγωγή της παράδοσης σε αυθεντία.
- ✓ **φυσικό δίκαιο** : το σύνολο των κανόνων που διέπουν τα φυσικά φαινόμενα και οι οποίοι είναι αιώνιοι και αναλλοίωτοι. Το φυσικό δίκαιο, «κοινό» για όλη την ανθρωπότητα, αποτελεί ένα είδος φραγμού στην κρατική βούληση.
- ✓ **φυσιοκράτες** : ομάδα φιλοσόφων, στοχαστών και οικονομολόγων του 18ου αι. που υποστήριζε την εφαρμογή των φυσικών νόμων στην οικονομική ζωή. Σε αντίθεση με τους мерκαντιστές, οι φυσιοκράτες πίστευαν πως ο πλούτος των κρατών προερχόταν από τη γεωργία, όχι από το εμπόριο και τη βιομηχανική παραγωγή, και απέρριπταν τον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομική ζωή.

➔ Βασικά σημεία του μαθήματος με ερωτήσεις και απαντήσεις

2.1 Σε ποια κοινωνία πρωτοεμφανίστηκε ο κοινωνικός στοχασμός ως βάση της ανάπτυξης των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών και γιατί;

Απάντηση

Ο κοινωνικός στοχασμός ως βάση της ανάπτυξης των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών πρωτοεμφανίστηκε στην **αρχαία Ελλάδα**. Τότε για πρώτη φορά ο προβληματισμός στα ποικίλα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα συνδέθηκε με τον **ορθό λόγο**, την προσπάθεια δηλαδή να ερμηνευτούν τα φαινόμενα αυτά με βάση τη λογική και όχι με προσφυγή σε μύθους, και κορυφαίοι στοχαστές, όπως ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Σωκράτης, οι σοφιστές, ο Ξενοφών, ανέπτυξαν σημαντικές έννοιες, πολλές από τις οποίες χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα στις κοινωνικές επιστήμες.

Η εμφάνιση του κοινωνικού στοχασμού στην αρχαία Ελλάδα δεν είναι τυχαία, αλλά συνδέεται άμεσα με τις ιδιαίτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στη συγκεκριμένη κοινωνία την εποχή εκείνη, δηλαδή την ύπαρξη δημοκρατίας, την ανάπτυξη της οικονομίας, την πνευματική-πολιτιστική ανάπτυξη.

2.2 Ποιες προϋποθέσεις είναι αναγκαίες για την ανάπτυξη του κοινωνικού στοχασμού;

Απάντηση

Η ανάπτυξη του κοινωνικού στοχασμού προϋποθέτει:

- α) την **ύπαρξη καλλιεργημένων ομάδων** (διανοούμενοι, φιλόσοφοι, καλλιτέχνες, επιστήμονες κ.λπ.), που συνδέεται με την πνευματική-πολιτιστική ανάπτυξη μιας κοινωνίας, καθώς και την οικονομική ανάπτυξή της, που δημιουργεί τις «υλικές» εκείνες συνθήκες οι οποίες αλλάζουν τα δεδομένα μιας κοινωνίας και ενισχύουν τη δυναμική της.
- β) **συνθήκες ελευθερίας** που επιτρέπουν την ελεύθερη διακίνηση και ανάπτυξη των ιδεών και οι οποίες συνδέονται συνήθως με την ύπαρξη φιλελεύθερου και δημοκρατικού πολιτεύματος.

2.3 Πότε εμφανίστηκε ο κοινωνικός στοχασμός στη νεότερη ιστορία και ποιες καταστάσεις συνέβαλαν στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών;

Απάντηση

Ο κοινωνικός στοχασμός εμφανίστηκε στη νεότερη ιστορία κατά την **Αναγέννηση**, στο πλαίσιο της αναβίωσης του ανθρωποκεντρικού πνεύματος της κλασικής αρχαιότητας που χαρακτήρισε την εποχή εκείνη.

Στην ανάπτυξη έκτοτε και ως τον 19ο αι. των κοινωνικών επιστημών συνέβαλαν ποικίλες καταστάσεις, όπως:

- α) η **ανάπτυξη του εμπορίου**, σε συνδυασμό με τις μεγάλες γεωγραφικές **ανακαλύψεις** (τέλη 15ου-αρχές 16ου αι.), που, εκτός από τον πλούτο, προσέφεραν γνώσεις και επαφή με άλλους πολιτισμούς.
- β) η **αμφισβήτηση θεσμών** όπως η **Παπική Εκκλησία** και η **βασιλική εξουσία**, στην οποία συνέβαλε το **κίνημα της Μεταρρύθμισης** του 16ου αι.
- γ) η **Βιομηχανική Επανάσταση**, που οδήγησε στην οργάνωση της εργασίας σε εργοστάσια (εκμηχάνιση), στην απόκτηση νέων γνώσεων και στην ανάπτυξη της τεχνολογίας, στην ανάπτυξη των πόλεων (αστικοποίηση).
- δ) η **συγκρότηση των εθνικών κρατών**, που επέβαλε την ανάγκη για διευθέτηση των οικονομικών υποθέσεων και της διοίκησής τους.
- ε) η **εμφάνιση και ανάπτυξη της τυπογραφίας**, που συνέβαλε στη διάδοση των ιδεών και της γνώσης.

στ) η **ανάπτυξη των φυσικών επιστημών**, που συνέβαλαν στην απελευθέρωση του ανθρώπινου νου από τις προλήψεις του Μεσαίωνα.

2.4 Ποιες ειδικότερες εξελίξεις στην οικονομία κατά τον 16ο-18ο αι. συνδέονται με την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών;

Απάντηση

Όσον αφορά την οικονομία, εξελίξεις που συνδέονται με την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών είναι:

- η **επικράτηση του μερκαντιλισμού** κατά τον 16ο-17ο αι., σύμφωνα με τον οποίο το κράτος παρεμβαίνει στην οικονομία και τη ρυθμίζει, επιβάλλοντας υψηλούς δασμούς για τα εισαγόμενα προϊόντα και καμιά φορολόγηση για τα εξαγόμενα προϊόντα. Με αυτό τον τρόπο κάθε χώρα προσπαθεί να προασπίσει τα συμφέροντά της έναντι των άλλων. Γι' αυτό ο μερκαντιλισμός χαρακτηρίστηκε «**οικονομικός εθνικισμός**».
- η **εμφάνιση της φυσιοκρατίας** κατά τον 18ο αι. στη **Γαλλία**, οι οπαδοί της οποίας (φυσιοκράτες) υποστήριζαν την ελευθερία των συναλλαγών.

Οι απόψεις των φυσιοκρατών

Κατά τους φυσιοκράτες, η γη είναι η μόνη πηγή πλούτου και η γεωργία η μόνη παραγωγική απασχόληση που δημιουργεί πλεόνασμα. Αντίθετα οι απασχολούμενοι με το εμπόριο και τη βιομηχανία αποτελούν τις «στείρες τάξεις» της κοινωνίας. Οι φυσιοκράτες, λοιπόν, πρότειναν να υπόκειται σε φόρο μόνο η γη και απέρριπταν τον κρατικό παρεμβατισμό (τον μερκαντιλισμό).

2.5 Ποιες ειδικότερες εξελίξεις στην πολιτική κατά τον 17ο-19ο αι. συνδέονται με την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών;

Απάντηση

Όσον αφορά την πολιτική, εξελίξεις που συνδέονται με την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών είναι:

- η **εμφάνιση της Σχολής του Φυσικού Δικαίου** τον 17ο αι., η οποία ανάγει το δικαιο στη φύση (όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι) υποκαθιστώντας το θεϊκό δίκαιο του Μεσαίωνα (η κοινωνική τάξη είναι δοσμένη από τον Θεό). (Για τις έννοιες του «φυσικού» και του «θεϊκού δικαίου» βλ. παραπάνω, στη *Βασική ορολογία*.)
- η **εμφάνιση του κινήματος του Διαφωτισμού** κατά τα τέλη του 17ου αι. στην Αγγλία και τον 18ο αι. στη Γαλλία, οι οπαδοί του οποίου (διαφωτιστές) άνοιξαν δρόμους στις κοινωνικές επιστήμες, καθώς απέρριπταν κάθε αυθεντία και αποδέχονταν τη λογική ως το μόνο έγκυρο μέσον ερμηνείας του κόσμου.
- η **κυριαρχία του θετικισμού** τον 19ο αι., σύμφωνα με τον οποίο τα κοινωνικά φαινόμενα πρέπει να μελετώνται σαν να ήταν φυσικά φαινόμενα, με τις μεθόδους των φυσικών επιστημών, προκειμένου να βρεθούν σχέσεις αιτίας-αποτελέσματος ανάμεσά τους και να διατυπωθούν καθολικοί κοινωνικοί νόμοι.

Την περίοδο, λοιπόν, αυτή συντελείται ουσιαστικά η **συγκρότηση των κοινωνικών επιστημών** με:

α) αντικείμενο τα ποικίλα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα της εποχής και **β) κεντρικό ερώτημα** το πώς μπορούν οι άνθρωποι να επιτύχουν ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη.

Σχετικά με το ερώτημα αυτό, ο **Άνταμ Σμιθ** ήδη από τα τέλη του 18ου αι., συνδέοντας πρώτος την οικονομία με την ηθική, διατύπωσε την άποψη ότι η ελεύθερη αγορά αποτελεί το μέσο με το οποίο ο καπιταλισμός θα μπορέσει να δημιουργήσει οικονομική ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη.

2.6 Ποια ήταν η συμβολή του Αύγουστου Κοντ και του Καρλ Μαρξ στην ανάπτυξη της κοινωνιολογίας;

Απάντηση

Ο **Αύγουστος Κοντ** ήταν αυτός που δημιούργησε τον όρο «κοινωνιολογία», για να προσδιορίσει μια νέα επιστήμη η οποία θα ανακάλυπτε, σύμφωνα με τον ίδιο, τις αιτίες των κοινωνικών προβλημάτων ώστε αυτά να αντιμετωπιστούν. Θεωρώντας την κοινωνιολογία μέσω ευημερίας της κοινωνίας, ο Κοντ έφτιαξε σχέδια οργάνωσης της γαλλικής κοινωνίας, στηριγμένα στην επιστήμη αυτή, με σκοπό έναν καλύτερο κόσμο.

Ο **Καρλ Μαρξ**, τον 19ο αιώνα, ανέλυσε τη **λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος** και συμπέρανε ότι ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα που στηρίζεται στην ανισότητα και την εκμετάλλευση. Η λύση γι' αυτόν δεν ήταν η ελεύθερη αγορά αλλά η **σχεδιασμένη οικονομία** και η **κρατική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής** σε ένα κράτος, τη διοίκηση του οποίου θα την έχει αναλάβει η εργατική τάξη και οι σύμμαχοί της. Το πλεόνασμα της κρατικοποιημένης παραγωγής θα μοιραζόταν στους ανθρώπους ανάλογα με τις ανάγκες τους (σοσιαλισμός).

Αύγουστος Κοντ

(1798-1857)

Γάλλος φιλόσοφος που είναι γνωστός ως ιδρυτής της κοινωνιολογίας και του θετικισμού. Ο Κοντ πίστευε ότι αυτός ο νέος κλάδος θα μπορούσε να μας βοηθήσει στην κατανόηση της κοινωνίας, η οποία θα βασίζεται σε αυστηρές επιστημονικές αποδείξεις. Γι' αυτό προσπάθησε να θεμελιώσει τη νέα επιστήμη χρησιμοποιώντας τις μεθόδους και τους τρόπους παρατήρησης και ανάλυσης της φυσικής, καθώς πίστευε ότι με αυτό τον τρόπο η κοινωνιολογία θα μπορούσε να εξηγήσει με αυστηρό και αντικειμενικό τρόπο τα κοινωνικά φαινόμενα, την κοινωνική οργάνωση και τις κοινωνικές μεταβολές.

→ Αξιοποίηση παραθεμάτων του σχολικού βιβλίου

2.7 (Παράθεμα σελ. 15 σχολ. βιβλ.) **α) Γιατί κατά τον Μεσαίωνα καταπνίγηκε ο κοινωνικός προβληματισμός;**

β) Ποια ήταν η συνεισφορά των Φράνσις Μπέικον, Ρενέ Ντεκάρτ, Τζον Λοκ και Ισαάκ Νιούτον στην πρόοδο της φιλοσοφίας και των επιστημών;

Απάντηση

α) Κατά την περίοδο του Μεσαίωνα (5ος-15ος αι.) θεωρείται ότι επικράτησε ο **θεοκρατικός δογματισμός**, με απαγόρευση της έρευνας και της αμφισβήτησης, προλήψεις και δεισιδαιμονίες, και ο **σχολαστικισμός**, όπου τα πάντα συγκρίνονταν με τη Βίβλο ή τα κείμενα του Αριστοτέλη, που αποτελούσαν αυθεντίες. Οι αντιλήψεις αυτές, σε συνδυασμό με τις ιδιαίτερες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής (πολιτικός κατακερματισμός, αγροτικός χαρακτήρας της κοινωνίας, που ήταν συγκροτημένη σε δύο κυρίως τάξεις, των ευγενών και των δουλοπάροικων χωρικών, μετακινήσεις πληθυσμών, πολεμικές συγκρούσεις, επιδημίες) ήταν επόμενο να επιφέρουν πνευματική στασιμότητα και να καταπνίξουν τον κοινωνικό στοχασμό.

Σχολαστικισμός

Ο θεολογικός φιλοσοφικός τρόπος σκέψης που αναπτύχθηκε στα εκκλησιαστικά και μοναστηριακά κέντρα της Δ. Ευρώπης κατά τον Μεσαίωνα και σύμφωνα με τον οποίο τα δόγματα της πίστης έπρεπε –και μπορούσαν– να θεμελιωθούν λογικά και φιλοσοφικά με τη βοήθεια της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, κυρίως του Πλάτωνα, των Νεοπλατωνικών και του Αριστοτέλη. Κατ'επέκταση ο όρος δηλώνει τον τρόπο σκέψης και αντιμετώπισης των πραγμάτων που δίνει υπερβολική έμφαση στους τύπους και αγνοεί την ουσία (η τυπολατρία).

β) Στην πρόοδο της φιλοσοφίας και των επιστημών συνέβαλαν σημαντικά οι:

- **Φράνσις Μπέικον**, Άγγλος φιλόσοφος και επιστήμονας, που έδινε μεγάλη αξία στη γνώση και υπέδειξε το **πείραμα** ως το κύριο μέσο επαλήθευσης κάθε επιστημονικής θέσης, προκειμένου αυτή να γίνεται αποδεκτή.
- **Ρενέ Ντεκάρτ**, Γάλλος φιλόσοφος, μαθηματικός και φυσικός επιστήμονας, που υπήρξε μια από τις κορυφαίες μορφές του **ορθολογισμού**, υποστηρίζοντας ότι η **συστηματική αμφιβολία** είναι ο μόνος δρόμος προς την αληθινή γνώση – περίφημη είναι η ρήση του *Cogito ergo sum* (Σκέφτομαι, άρα υπάρχω).
- **Τζον Λοκ**, Άγγλος φιλόσοφος του Διαφωτισμού, που υποστήριξε ότι οι άνθρωποι έχουν **απαραβίαστα φυσικά δικαιώματα** (ζωής, ελευθερίας, περιουσίας).
- **Ισαάκ Νιούτον**, Άγγλος επιστήμονας, που διατύπωσε τον **νόμο της παγκόσμιας έλξης** (της βαρύτητας) χρησιμοποιώντας την επαγωγική μέθοδο.

2.8 (Παράθεμα σελ. 16 σχολ. βιβλ.) **Με ποιες βασικές θέσεις του συνέβαλε ο Διαφωτισμός στην ανάπτυξη της πολιτικής επιστήμης;**

Απάντηση

Το κίνημα του Διαφωτισμού συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της πολιτικής επιστήμης με τις ακόλουθες θέσεις:

α) Όλοι οι άνθρωποι έχουν **απαραβίαστα φυσικά δικαιώματα**: ζωής, ελευθερίας, ιδιοκτησίας, ισότητας απέναντι στον νόμο (**Τζον Λοκ**).

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

- β) Μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων υπάρχει ένα **κοινωνικό συμβόλαιο**, το οποίο παρέχει στους δεύτερους το δικαίωμα αντίστασης, στην περίπτωση που οι πρώτοι γίνουν τυραννικοί (**Τζον Λοκ**). Επιπλέον, σύμφωνα με το συμβόλαιο αυτό, η εξουσία ανήκει στον λαό και όχι στους ηγεμόνες (**Ζαν Ζακ Ρουσό**).
- γ) Η **γενική βούληση** εκφράζεται με τη συμμετοχή του λαού στη λήψη των αποφάσεων (**Ζαν Ζακ Ρουσό**).
- δ) Σε κάθε κράτος πρέπει να γίνεται **διάκριση των εξουσιών** σε **εκτελεστική** εξουσία, που να εφαρμόζει τους νόμους, **νομοθετική** εξουσία, που να ορίζει τους νόμους (βουλή), και **δικαστική** εξουσία, που να ελέγχει την τήρηση των νόμων (δικαστήρια). Έτσι θα αποτρέπεται ο κίνδυνος αυθαίρετης και αυταρχικής διακυβέρνησης (**Μοντεσκιέ**).

Απαντήσεις στις Ερωτήσεις – Ασκήσεις – Δραστηριότητες του Κεφαλαίου 1 του σχολικού βιβλίου

➔ Ερωτήσεις – Ασκήσεις – Δραστηριότητες της σελ. 22 του σχολικού βιβλίου

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε **Σ** (Σωστό) ή **Λ** (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

Λ Τα φυσικά και κοινωνικά φαινόμενα ταυτίζονται.

(Η πρόταση αυτή είναι **λανθασμένη**, καθώς φυσικό φαινόμενο είναι οτιδήποτε παρατηρείται στο φυσικό περιβάλλον και οφείλεται στη δράση των δυνάμεων της φύσης, ενώ κοινωνικό φαινόμενο είναι οτιδήποτε παρατηρείται στο κοινωνικό περιβάλλον και οφείλεται στη συμπεριφορά και τη δράση των ανθρώπων.)

Σ Οι κοινωνικές επιστήμες ασχολούνται με τη μελέτη τάσεων και όχι με τη διατύπωση νόμων.

(Η πρόταση αυτή είναι **σωστή**, καθώς οι κοινωνικές επιστήμες δεν διατυπώνουν νόμους, όπως οι φυσικές επιστήμες, αλλά τάσεις. – Βλ. σχετικά στην ενότητα 1.1.2 του σχολικού βιβλίου [σελ. 13].)

Σ Σύμφωνα με τον Μαξ Βέμπερ, η πουριτανική ηθική επιτάχυνε την ανάπτυξη του καπιταλισμού.

(Η πρόταση αυτή είναι **σωστή**, καθώς, σύμφωνα με τον Μαξ Βέμπερ, η πουριτανική ηθική, ως κύριο χαρακτηριστικό του προτεσταντισμού, προωθεί έναν αυστηρό τρόπο ζωής, που κάνει τον άνθρωπο να ενδιαφέρεται κυρίως για το πώς θα κάνει οικονομίες για να επενδύσει τα χρήματά του στην παραπέρα ανάπτυξη της επιχείρησής του. Γι' αυτό ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε στην προτεσταντική Δ. Ευρώπη και όχι αλλού. – Βλ. σχετικά στην ερώτηση-απάντηση 3.6, σελ. 27 του παρόντος βιβλίου.)

Σ Η ιστορική μέθοδος, στις κοινωνικές επιστήμες, ασχολείται με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες του παρελθόντος και όχι κυρίως με ημερομηνίες και ονόματα.

(Η πρόταση αυτή είναι **σωστή**, καθώς η ιστορική μέθοδος στις κοινωνικές επιστήμες αποτελεί προσπάθεια αναζήτησης δεδομένων από παλαιότερες εποχές, προκειμένου να κατανοήσουμε την οικονομία, την κοινωνία και την πολιτεία της εποχής μας. – Βλ. σχετικά στην ενότητα 1.4.2. του σχολικού βιβλίου [σελ. 19-20].)

■ **Na συζητήσετε την άποψη του Ντυρκέμ για τις αιτίες των αυτοκτονιών.**

Απάντηση

Ο Γάλλος κοινωνιολόγος Εμίλ Ντυρκέμ υποστήριξε ότι τα κοινωνικά φαινόμενα πρέπει να μελετώνται ως «πράγματα», ως τρόποι πράξης, σκέψεων και αισθημάτων που επιβάλλονται εξωτερικά στο άτομο από την κοινωνία ανεξάρτητα από τη θέλησή του. Έτσι και την αυτοκτονία, που ως πράξη θεωρούνταν την εποχή του ατομικό φαινόμενο, μια ατομική επιλογή, ο Ντυρκέμ δεν την εξετάζει ψυχολογικά, αλλά τη συσχετίζει με κοινωνικούς παράγοντες και κοινωνικά γεγονότα (π.χ. θρησκεία, οικογενειακή κατάσταση, ηλικία, οικονομικές συνθήκες κ.λπ.), στοχεύοντας να καταδείξει ότι τα αίτια της αυτοκτονίας είναι περισσότερο κοινωνικά και όχι ατομικά-ψυχολογικά. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι απόψεις του Ντυρκέμ για την αυτοκτονία έδωσαν μια άλλη διάσταση στην αντιμετώπιση του φαινομένου, αποδεικνύοντας το μέγεθος της επιρροής του κοινωνικού περιβάλλοντος και των κοινωνικών συνθηκών στις συμπεριφορές των ατόμων. Κατ' επέκταση, λοιπόν, συμπεραίνεται ότι, για να μειωθούν τα ποσοστά αυτοκτονιών σε μια κοινωνία, θα πρέπει να μελετηθούν σε βάθος τα κοινωνικά αίτια που τις προκαλούν και, βάσει αυτής της μελέτης, να βρεθούν οι κατάλληλοι τρόποι για να αμβλυυνθεί το φαινόμενο.

■ **Na συζητήσετε τη διαφορά του φυσικού και θεϊκού δικαίου.**

Απάντηση

Ως *θεϊκό δίκαιο* ορίζεται το σύνολο των κανόνων που προέρχονται από ένα ανώτατο θεϊκό ον το οποίο έχει ενεργό συμμετοχή στα ανθρώπινα πράγματα και μάλιστα θέτει ρητές επιταγές για όλη την ανθρωπότητα, καθορίζοντας ακόμα και την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει κάποιος. Με αυτή την έννοια η αντίληψη περί «θεϊκού δικαίου» συνδέεται με τις δεισιδαιμονίες και τις προλήψεις που επικράτησαν την περίοδο του Μεσαίωνα, κατά την οποία ο θεοκρατικός δογματισμός και ο σχολαστικισμός κατέπνιξαν τον κοινωνικό στοχασμό και επέβαλαν τον κοινωνικό έλεγχο από την εξουσία.

Από την άλλη πλευρά, ως *φυσικό δίκαιο* ορίζεται γενικά το σύνολο των κανόνων που διέπουν τα φυσικά φαινόμενα και οι οποίοι είναι αιώνιοι και αναλλοίωτοι. Στην ανάδειξη του φυσικού δικαίου ως βασικής αρχής της κοινωνικής-πολιτικής ζωής συντέλεσαν οι ποικίλες εξελίξεις της περιόδου της Αναγέννησης (γεωγραφικές ανακαλύψεις, ανάπτυξη εμπορίου, πρόοδος των επιστημών, Μεταρρύθμιση κ.λπ.) που οδήγησαν στην εμφάνιση της Σχολής του Φυσικού Δικαίου. Οι θεωρητικοί της σχολής αυτής, ανάγοντας το δίκαιο στη φύση και απορρίπτοντας κάθε έννοια θεϊκού δικαίου, θεμελίωσαν τα φυσικά δικαιώματα του ανθρώπου (όλοι οι άνθρωποι έχουν ίσα δικαιώματα, ζωής, ιδιοκτησίας, ισότητας, ελευθερίας) και άνοιξαν τον δρόμο για την αποδοχή της λογικής ως του μόνου έγκυρου μέσου ερμηνείας του κόσμου. Έτσι, καθιέρωσαν έναν διαφορετικό τρόπο αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων και, κατ'

επέκταση, συνέβαλαν στις προσπάθειες αντιμετώπισης των διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων.

■ **Να εξετάσετε με παραδείγματα από την οικονομική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα τη διάκριση που κάνει ο Μαρξ σε βάση και εποικοδόμημα.**

Απάντηση

Σύμφωνα με τον Μαρξ, οι κοινωνίες αποτελούν οικονομικούς και κοινωνικούς σχηματισμούς, η βάση των οποίων είναι το σύνολο των δομών του τρόπου παραγωγής (μέσα παραγωγής και σχέσεις παραγωγής), ενώ το σύνολο των ιδεολογικών σχέσεων, αντιλήψεων και θεσμών τους (δίκαιο, εκπαίδευση, πολίτευμα κ.λπ.) αποτελούν το εποικοδόμημα, που προέρχεται και καθορίζεται από την οικονομική βάση. Αυτή η διάκριση και αλληλένδετη σχέση βάσης και εποικοδομήματος φαίνεται στη σύγχρονη πραγματικότητα από το γεγονός, για παράδειγμα, ότι ο αναπτυγμένος καταμερισμός εργασίας που απαιτεί η σημερινή οικονομία (βάση) έχει επηρεάσει και καθορίσει τη μορφή της εκπαίδευσης (εποικοδόμημα), όπου έχει θεσπιστεί η διάκριση του λυκείου και ο διαχωρισμός των μαθημάτων σε κατευθύνσεις ή ομάδες προσανατολισμού, ότι η ιδιωτικοποίηση των μέσων παραγωγής (βάση) επιφέρει αλλαγές στη νομοθεσία (εποικοδόμημα) με τη θέσπιση νόμων που να προστατεύουν τα δικαιώματα των ιδιωτών-ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής, ότι το καπιταλιστικό σύστημα (βάση) έχει οδηγήσει στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας (εποικοδόμημα) κ.λπ.

➔ **Ερωτήσεις – Ασκήσεις – Δραστηριότητες της σελ. 23 του σχολικού βιβλίου**

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

Λ Η παρατήρηση είναι επιστημονικό εργαλείο μόνο των φυσικών επιστημών.

(Η πρόταση αυτή είναι **λανθασμένη**, καθώς η παρατήρηση είναι επιστημονικό εργαλείο και των κοινωνικών επιστημών.)

Σ Η γνώση του παρελθόντος ενισχύει την κατανόηση του παρόντος.

(Η πρόταση αυτή είναι **σωστή**, καθώς, για να κατανοήσουμε τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές συνθήκες της εποχής μας, πρέπει να γνωρίζουμε την ιστορική τους προέλευση.)

Β΄ ΟΜΑΔΑ**1α. Πώς αντιλαμβάνεται ο Ντυρκέμ τη σχέση οικονομίας και κοινωνίας;****Απάντηση**

Ο Εμίλ Ντυρκέμ προσπάθησε να μελετήσει τα κοινωνικά γεγονότα σαν «πράγματα» προκειμένου να κατανοήσει την κοινωνική μεταβολή της εποχής του. Στο πλαίσιο, λοιπόν, των μελετών του, θεώρησε κλειδί της μεταβολής αυτής τον καταμερισμό της εργασίας (οικονομία), ο οποίος, ενώ στις παλαιότερες κοινωνίες ήταν απλούστερος (οι άνθρωποι έκαναν παράλληλα περισσότερες εργασίες), στις βιομηχανικές κοινωνίες γίνεται όλο και πιο περίπλοκος, δημιουργώντας νέες αξίες και νέες μορφές κοινωνικών σχέσεων (κοινωνία). Έτσι, οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές επιδρούν στη συνείδηση των ανθρώπων και την οργάνωση της κοινωνίας και της πολιτείας (πολιτική, ιδεολογία, νόμοι, τρόπος που αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τον κόσμο, ηθική κτλ.).

1β. Ποιες είναι οι διαφορές ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας;**Απάντηση**

Παραδοσιακά, η έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες χωρίζεται σε ποσοτική και ποιοτική. Η ποσοτική έρευνα μελετά μετρήσιμα μεγέθη, οπότε θέτει ποσοτικά ερωτήματα, όπως «πόσο μεταβλήθηκε η τιμή ενός προϊόντος», «πόσοι μαθητές φοιτούν στο λύκειο», «ποια είναι η επίδοσή τους». Επιπλέον, η ποσοτική έρευνα χρησιμοποιεί στατιστικά στοιχεία και ερωτηματολόγια, που της επιτρέπουν να διεξάγεται με μεγάλα δείγματα πληθυσμού, και συσχετίζει μεταβλητές (π.χ. επίδοση μαθητών-μορφωτικό επίπεδο γονιών) προσπαθώντας να βρει τις μεταξύ τους σχέσεις και αλληλεπιδράσεις.

Αντίθετα, η ποιοτική έρευνα μελετά διαδικασίες, διεργασίες, τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο, οπότε θέτει ποιοτικά ερωτήματα, όπως «γιατί αυτοί οι μαθητές έχουν καλύτερη επίδοση από άλλους», «τι συμβαίνει στο σχολείο τους και αποδίδουν καλύτερα» κ.λπ. Επιπλέον η ποιοτική έρευνα χρησιμοποιεί την παρατήρηση και τη συνέντευξη, που δεν της δίνει τη δυνατότητα να συλλέξει στοιχεία από πολλά άτομα, όπως τα ερωτηματολόγια της ποσοτικής έρευνας –οπότε η ποιοτική έρευνα διεξάγεται με μικρά δείγματα πληθυσμού (ένα άτομο, μια ομάδα, μια τάξη σχολείου κ.λπ.)–, προσπαθώντας να ερμηνεύσει αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές των υποκειμένων της έρευνας.

2α. Τι υποστήριξε ο Βέμπερ για τη σχέση πουριτανισμού και ανάπτυξης του καπιταλισμού;**Απάντηση**

Ο Μαξ Βέμπερ στο ερώτημα που έθεσε για τον λόγο για τον οποίο ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε στη Δυτική Ευρώπη και όχι αλλού υποστήριξε ότι σημαντικό ρόλο στο θέμα αυ-

5

Θέματα προς απάντηση*

Θέματα Σωστού – Λάθους

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, γράφοντας τη λέξη Σωστό, αν η πρόταση είναι σωστή, ή Λάθος, αν η πρόταση είναι λανθασμένη.

- 5.1** Η επιστήμη προϋποθέτει τη χρήση συστηματικών μεθόδων έρευνας.
- 5.2** Η επιστήμη προϋποθέτει ανάλυση και ερμηνεία των ευρημάτων της έρευνας.
- 5.3** Η συνέντευξη, όπως και το ερωτηματολόγιο, έχει τη δυνατότητα να συλλέξει δεδομένα από πολλά άτομα. / Η συνέντευξη είναι μια τεχνική για να συλλέξουμε πληροφορίες από πολλά άτομα.
- 5.4** Ο κοινωνικός στοχασμός, για την ανάπτυξή του, δεν προϋποθέτει ελεύθερη διακίνηση ιδεών.
- 5.5** Οι κοινωνικές επιστήμες δεν διατυπώνουν νόμους, όπως οι φυσικές επιστήμες, αλλά τάσεις.
- 5.6** Ο όρος «κοινωνιολογία» δημιουργήθηκε από τον Άνταμ Σμιθ.
- 5.7** Φαινόμενο είναι οτιδήποτε συλλαμβάνει η συνείδηση του ανθρώπου μέσω των αισθήσεών του, οτιδήποτε γίνεται αντιληπτό μέσω της ανθρώπινης παρατήρησης.
- 5.8** Η συνέντευξη χρησιμοποιείται ευρύτατα στην ποσοτική έρευνα.
- 5.9** Ο Άνταμ Σμιθ υποστήριζε ότι η σχεδιασμένη οικονομία θα φέρει οικονομική ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη.
- 5.10** Η ιστορική έρευνα διεξάγεται συνήθως με ερωτηματολόγια.
- 5.11** Ο Εμίλ Ντυρκέμ θεωρεί ότι ο προτεσταντισμός έπαιξε σημαντικό ρόλο στο να αναπτυχθεί ο καπιταλισμός στη Δυτική Ευρώπη.
- 5.12** Θετικισμός είναι η αντίληψη ότι η κοινωνική έρευνα θα γίνει επιστήμη μόνο αν μιμηθεί τις μεθόδους των φυσικών επιστημών. / Στο φιλοσοφικό σύστημα του θετικισμού εντάσσεται η αντίληψη ότι η έρευνα των κοινωνικών φαινομένων θα γίνει επιστήμη μόνο αν μελετήσει τα κοινωνικά φαινόμενα σαν να ήταν φυσικά φαινόμενα.
- 5.13** Ο Άνταμ Σμιθ διέκρινε την οικονομία ως ξεχωριστό πεδίο από την κοινωνία.
- 5.14** Ο κοινωνικός προβληματισμός αναπτύχθηκε τον Μεσαίωνα.
- 5.15** Οικονομία, κοινωνία, πολιτεία είναι άρρηκτα δεμένες μεταξύ τους με σχέσεις αλληλεπίδρασης. / Μεταξύ οικονομίας, κοινωνίας και πολιτείας αναπτύσσονται σχέσεις αλληλεπίδρασης.
- 5.16** Οι φυσικές επιστήμες διατυπώνουν τάσεις. / Οι φυσικές επιστήμες, σε αντίθεση με τις κοινωνικές, διατυπώνουν τάσεις.
- 5.17** Η ποσοτική έρευνα διεξάγεται συνήθως σε μικρά δείγματα.
- 5.18** Ο Αύγουστος Κοντ υποστήριξε ότι η που-

* Τα Θέματα προς απάντηση προέρχονται από την Τράπεζα Θεμάτων. Οι απαντήσεις τους βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου.

διεργασίες και τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο.

5.98 Η παρατήρηση χρησιμοποιείται ευρύτατα στην ποιοτική έρευνα.

5.99 Η επιστήμη προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, και την εξαγωγή συμπερασμάτων.

5.100 Ο Ε. Ντυρκέμ πίστευε ότι ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα που στηρίζεται στην ανισότητα.

5.101 Η εξαφάνιση των εθνικών κρατών απο-

τελεί μία από τις σημαντικές αλλαγές που έλαβαν χώρα από την Αναγέννηση μέχρι τον 19ο αιώνα και οδήγησαν στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών.

5.102 Κλειδί της κοινωνικής μεταβολής, για τον Μαξ Βέμπερ είναι η έννοια του καταμερισμού της εργασίας. / Ο καταμερισμός της εργασίας αποτελεί το κλειδί της κοινωνικής μεταβολής, κατά τον Βέμπερ.

Θέματα Πολλαπλής Επιλογής

Στις παρακάτω προτάσεις να κυκλώσετε το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.

5.103 Ποια από τις πιο κάτω τεχνικές συλλογής στοιχείων δεν ανήκει στην ποιοτική έρευνα;

- α. Συνέντευξη.
- β. Παρατήρηση.
- γ. Χρήση μικρών δειγμάτων.
- δ. Χρήση στατιστικών στοιχείων και ερωτηματολογίων.

5.104 Ο Μαξ Βέμπερ, προσπαθώντας να αναλύσει τον ρόλο που έπαιξε η πόλη στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική, χρησιμοποίησε:

- α. Την ποσοτική μέθοδο.
- β. Την τεχνική των συνεντεύξεων.
- γ. Τη συγκριτική μέθοδο.
- δ. Την παρατήρηση.

5.105 Στις κοινωνικές επιστήμες η ποσοτική έρευνα:

- α. Χρησιμοποιεί τη συνέντευξη και την παρατήρηση.
- β. Διεξάγεται με μεγάλα δείγματα.
- γ. Διεξάγεται με αρχεία, βιβλία κ.λπ.
- δ. Προσπαθεί να ερμηνεύσει τις στάσεις και τις αντιλήψεις των υποκειμένων της έρευνας.

5.106 Η πουριτανική ηθική έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Δυτική Ευρώπη σύμφωνα με τον:

- α. Α. Κοντ.
- β. Κ. Μαρξ.
- γ. Ε. Ντυρκέμ.
- δ. Μ. Βέμπερ.

5.107 Ο Άνταμ Σμιθ θεωρούσε ότι ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη θα επιτευχθούν μέσω:

- α. Της σχεδιασμένης οικονομίας.
- β. Της Κοινωνιολογίας.
- γ. Της ελεύθερης αγοράς.
- δ. Της κρατικής παρέμβασης.

5.108 Η παρατήρηση χρησιμοποιείται ευρύτατα:

- α. Στην ποιοτική έρευνα.
- β. Στην ποσοτική έρευνα.
- γ. Στη βιβλιογραφική έρευνα.
- δ. Στην ιστορική έρευνα.

5.109 Η ποιοτική έρευνα αποτελεί μέθοδο έρευνας των κοινωνικών επιστημών η οποία:

- α. Χρησιμοποιεί στατιστικά στοιχεία και ερωτηματολόγια.

γ. Εμίλ Ντυρκέμ.

δ. Μαξ Βέμπερ.

5.136 Η πρόταση «οι άνθρωποι στις αναπτυγμένες χώρες ζουν καλύτερα απ' ό,τι οι άνθρωποι που κατοικούν στις φτωχές χώρες» είναι ένα παράδειγμα της:

α. Ιστορικής μεθόδου έρευνας.

β. Συνέντευξης.

γ. Συγκριτικής μεθόδου έρευνας.

δ. Ποσοτικής έρευνας.

5.137 Ο Καρλ Μαρξ θεωρούσε ότι η κοινωνική δικαιοσύνη και ευημερία θα επιτευχθούν μέσω:

α. Της σχεδιασμένης οικονομίας.

β. Της πολιτικής οικονομίας.

γ. Της ελεύθερης αγοράς.

δ. Της ιδεολογίας.

5.138 Οι οικονομολόγοι της Κλασικής Σχολής (Μάλθους, Ρικάρντο και Μιλις) χρησιμοποίησαν τον όρο:

α. Κοινωνιολογία.

β. Τρόπος παραγωγής.

γ. Πολιτική οικονομία.

δ. Καταμερισμός εργασίας.

Θέματα Ανάπτυξης

5.139 Μια από τις μεθόδους και τεχνικές έρευνας των κοινωνικών επιστημών είναι η συγκριτική μέθοδος. Να περιγράψετε με ποιον τρόπο ο Ε. Ντυρκέμ χρησιμοποίησε τη μέθοδο αυτή στην έρευνά του.

5.140 Να περιγράψετε τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας των κοινωνικών επιστημών.

5.141 Να εντοπίσετε τις βασικές διαφορές μεταξύ των φυσικών και των κοινωνικών φαινομένων.

5.142 Πώς εξηγεί ο Μ. Βέμπερ την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Δυτική Ευρώπη; / Ποιος είναι, σύμφωνα με τον Μαξ Βέμπερ (Max Weber, 1864-1920), ο ρόλος του προτεσταντισμού στην ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Δυτική Ευρώπη;

5.143 Ποια η διαφορά του «νόμου» στις φυσικές επιστήμες από την «τάση» στις κοινωνικές επιστήμες;

5.144 Κάτω από ποιες βασικές προϋποθέσεις

μπορεί να αναπτυχθεί η «κοινωνική σκέψη»; / Ποιες προϋποθέσεις πρέπει να πληρούνται για να ευδοκιμήσει ο κοινωνικός στοχασμός;

5.145 Να αναφέρετε τις γενικές αρχές των κοινωνικών επιστημών.

5.146 Να αναφέρετε τις αλλαγές που συντελέστηκαν από την Αναγέννηση μέχρι τον 19ο αιώνα και οι οποίες οδήγησαν στην ανάπτυξη του κοινωνικού προβληματισμού και στην εμφάνιση των κοινωνικών επιστημών.

5.147 Να εξηγήσετε γιατί ο μερκαντιλισμός χαρακτηρίστηκε «οικονομικός εθνικισμός».

5.148 Αναπτύξτε ό,τι γνωρίζετε για τη συνέντευξη, ως μια από τις τεχνικές έρευνας των κοινωνικών επιστημών.

5.149 Γιατί θεωρείται διεπιστημονικός ο τρόπος με τον οποίο ο Μαρξ αντιμετωπίζει τις κοινωνίες;

5.150 Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ φυσικών και κοινωνικών επιστημών;

5.151 Ποιες εξελίξεις στον τομέα της οικονο-